

Examination of COVID-19 Fear and Anxiety Levels of Heart Failure Patients in the COVID-19 Pandemic#

Ayşe Yıldız^{1,a}, Feride Taşkın Yılmaz^{2,b,*}

¹Clinical Nurse, Mehmet Akif Ersoy Thoracic and Cardiovascular Surgery Training Research Hospital, University of Health Sciences, Istanbul, Türkiye

²Department of Nursing, Faculty of Health Sciences, Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgment

#This study was produced from the master's thesis titled "Examination of COVID-19 Fear and Anxiety Levels of Heart Failure Patients in the COVID-19 Pandemic".

History

Received: 07/02/2023

Accepted: 12/06/2023

ABSTRACT

This descriptive and cross-sectional study was conducted to examine the COVID-19 fear and anxiety levels of heart failure patients during the COVID-19 pandemic, and to determine the variables associated with COVID-19 fear and anxiety. The study was carried out with 251 patients diagnosed with heart failure who were hospitalized in the cardiology and coronary intensive care units of a public hospital. The data were obtained with the patient information form, the COVID-19 Fear Scale and the Coronavirus Anxiety Scale. The patients' COVID-19 Fear Scale total score was 25.10 ± 5.46 , and the Coronavirus Anxiety Scale total score was 6.37 ± 3.76 . There was no statistically significant difference between the total score of the participants on the COVID-19 Fear Scale and the Coronavirus Anxiety Scale and gender, age, education, marital status, cohabitants, smoking, loss of relatives due to COVID-19. However, social security and duration of illness were associated with the Coronavirus Anxiety Scale; It has been determined that occupation and income status are related to the COVID-19 Fear Scale. In addition, it was observed that the total score of the COVID-19 Fear Scale and the Coronavirus Anxiety Scale of the participants who received the COVID-19 vaccines was higher. In the study, it was determined that there was a positive and significant relationship between the COVID-19 Fear Scale and the Coronavirus Anxiety Scale. As a result, it was determined that the patients with heart failure had moderate fear levels and low anxiety levels related to COVID-19 during the COVID-19 pandemic, and as the level of fear associated with COVID-19 increased, the level of anxiety increased.

Keywords: Anxiety, COVID-19, Heart Failure, Fear

COVID-19 Pandemisinde Kalp Yetmezliği Hastalarının COVID-19 Korkusu ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi

Bilgi

#Bu çalışma, "COVID-19 Pandemisinde Kalp Yetmezliği Hastalarının COVID-19 Korkusu ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 07/02/2023

Kabul: 12/06/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Öz

Tanımlayıcı ve ilişki arayıcı tipte yapılan bu çalışma, COVID-19 pandemisinde kalp yetmezliği hastalarının COVID-19 korkusu ve anksiyete düzeylerini incelemek, COVID-19 korkusu ve anksiyetesi ile ilişkili değişkenleri saptamak amacıyla yapılmıştır. Çalışma, bir kamu hastanesini kardiyoji ve koroner yoğun bakım ünitelerinde yatarak tedavi gören kalp yetmezliği tanısı almış 251 hasta ile gerçekleştirilmiştir. Veriler hastaya yönelik bilgi formu, COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği ile elde edilmiştir. Hastaların COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanı $25,10 \pm 5,46$, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanı $6,37 \pm 3,76$ tespit edilmiştir. Katılımcıların COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanı ile cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, birlikte yaşadığı kişiler, sigara kullanımı, COVID-19 nedeniyle yakınlarında kayıp yaşama durumu arasında istatistiksel anlamda farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, sosyal güvencenin ve hastalık süresinin Koronavirüs Anksiyete Ölçeği ile ilişkili olduğu; mesleğin ve gelir durumunun COVID-19 Korkusu Ölçeği ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca COVID-19 aşılama olan katılımcıların COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete ölçeği toplam puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada, COVID-19 Korkusu Ölçeği ile Koronavirüs Anksiyete Ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, kalp yetmezliği olan hastaların COVID-19 pandemisi sürecinde COVID-19 ilişkili korku düzeylerinin orta ve anksiyete düzeylerinin düşük olduğu, COVID-19 ilişkili korku düzeyi arttıkça, anksiyete düzeyinin de arttığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anksiyete, COVID-19, Kalp Yetmezliği, Korku

^a gursoy.ayse@std.izu.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-8259-5938>

^c feridetaskinyilmaz@subu.edu.tr

^d <https://orcid.org/0000-0003-0568-5902>

How to Cite: Yıldız A, Yılmaz Taskin F (2023) Examination of COVID-19 Fear and Anxiety Levels of Heart Failure Patients in the COVID-19 Pandemic, Journal of Health Sciences Institute, 8(2): 149-156

Giriş

İlk kez 31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde ortaya çıkan şiddetli akut solunum sendromu koronavirüsü-2 (SARS-CoV-2) etkeninin sebep olduğu koronavirüs (COVID-19) pandemisi, hızlı bir şekilde

birçok ülkeye yayılmıştır. Ülkemizde de, pandemi süreci 11 Mart 2020 de ilk pozitif vakanın tanımlanmasıyla başlamıştır (Dikmen, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan toplantıda da, tüm dünya ülkelerinin ciddi bir sağlık

problemi ile karşı karşıya olduğu belirtilmiş ve COVID-19 enfeksiyonu pandemi olarak ilan edilmiştir (Çifçi, 2020). COVID-19 yeni bir tıbbi durum olduğundan birçok bilinmeyen beraberinde getirmiştir. Virüsün neredeyse tüm dokularda hücrelere tutunabildiği, kalp, kan damarları, böbrekler ve beyinde kalıcı hasarlar oluşturabildiği, psikolojik etkileriyle de bu durumun daha karmaşık hale geldiği bildirilmiştir (Aslan, 2020). Kronik hastalığı olan bireylerde hastalığın daha sık görüldüğü ve daha ağır seyrettiği ortaya çıkmıştır. Pandeminin başladığı ilk dönemlerde yapılan bir derlemede, COVID-19 hastalarının yaklaşık yarısının en az bir kronik hastalık olduğu, bu hastalıkların çoğunluğunu da kardiyovasküler hastalıkların oluşturduğu tespit edilmiştir (Sandalcı ve ark., 2020).

Kardiyovasküler sistem hastalığı olan kalp yetmezliği (KY), kalbin, normal dolum basınçlarına rağmen, dokuların gereksinim duyduğu oksijeni sağlayamamasına neden olan yapısal veya işlevsel bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (McMurray, 2010). Kalp yetmezliği başlı başına bir hastalık olmayıp, miyokardın fonksiyonunu bozmasına sebep olan çeşitli kalp hastalıklarının yol açtığı klinik bir tablodur. Kalp yetmezliğinin klinik bulgularını içeren tanımına göre; efor intoleransı, sıvı tutulumu, sol ventrikül fonksiyonu ve nörohormonal regülasyonda anormalliklerin olduğu karmaşık klinik sendromdur (Akbiyık ve ark., 2016). Kalp yetmezliğinin en belirleyici semptomunun başında egzersiz ile ortaya çıkan nefes darlığını yani efor dispnesi gelir. Efor dispnesine ek olarak, tablonun ağırlaşmasıyla ortopne, istirahatte dispne ve akut akciğer ödemi gelişir (Eryılmaz ve Akgüllü, 2014).

COVID-19 pandemisi, insanların fiziksel sağlığı ve yaşamları için ciddi tehditlere neden olmasının yanında panik bozukluk, anksiyete bozukluğu, keder, kayıp ve depresyon gibi çok çeşitli psikolojik sorunların oluşumuna neden olmuştur (Hatun ve ark., 2020). Anksiyete gözlenebilen, var olan, olası bir tehlike olmadan ortaya çıkan tedirginlik hissi olarak tanımlanmaktadır. Uyum sağlayıcı bir tepki olarak ortaya çıkıp bireyi tehlikelere karşı hazırlıklı hale getiren normal bir durum olabileceği gibi, bazen de tehlike olarak algılanan durumla bireyin işlevselliğini bozabilecek şekilde oluşabilmektedir (Beck, 2015). Anksiyetenin genellikle insanların hayatında yeni bir durumla karşılaştığında veya bazı önemli değişiklikler olduğunda ortaya çıktığı görülmüştür. Anksiyete anında bireylerde en sık görülen belirtiler kalp atımında artış, terleme, gerginlik hissi ve istenmeyen bir şeyin olacağı düşüncesidir (Bakioglu, Korkmaz ve Ercan, 2021). Öte yandan, anksiyete aşırı olduğunda zararlı olabilir, panik ve riskli davranışları tetikleyebilir (Asmundson ve Taylor, 2020). COVID-19 enfeksiyonu düşüncesi de, bireyler üzerinde kaçınılmaz bir gerilim, korku ve gerginliğe neden olmuştur (Ahorsu ve ark., 2020). Korku ise, algılanan uyarana karşı hızla ve bilinçsizce ortaya çıkan sinirsel hareketler, dışavurumcu davranışlar ve duyguları içeren duygu olarak tanımlanmaktadır (Kayyal ve Widen, 2015). COVID-19 pandemisinin ilk dönemlerinde, bağışıklama veya başarılı tedavi stratejisinin olmaması nedeniyle bireyler ciddi psikolojik sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Pandemi süreci üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen

hala belirsizliğin olması, hastalığın yayılımının durmaması, etkin bağışıklamanın yaygınlaştırılmaması gibi durumların korkuyu artırdığı ifade edilmektedir (Bakioglu ve ark., 2021).

COVID-19 enfeksiyonu, kardiyovasküler hastalığı olan bireylerde COVID-19'un şiddetini artırabilmekte, altta yatan kronik kardiyak patolojilerin alevlenmesine, ve akut başlangıçlı yeni kardiyak komplikasyonların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Demir, Özbek ve Şimşek, 2021). COVID-19 pandemisinde ele alınmayan psikolojik sağlık gereksinimleri de, kalp hastalığı yönetimine engel olabilmektedir (Amin ve ark., 2022). Özellikle anksiyete, bağışıklık sisteminin bozulmasına neden olabilir ve bu durum COVID-19 enfeksiyonuna yakalanma riskini artırabilir. Ayrıca kalp hastalığıyla ilgili anksiyete, tedaviye uyumu zorlaştırabilir (Pole, Andri, & Padila, 2021). Literatürde, COVID-19 pandemisinin, KY hastalarında, enfeksiyona bağlı bulaş korkusu nedeniyle, sağlık kontrollerine başvuruları erteleme ya da geciktirme ile ilişkili olarak hastalık yönetimini güçleştirdiği vurgulanmıştır (Ekmekçi ve Özdoğan, 2020). Benzer şekilde yapılan çalışmalarda, COVID-19 pandemisinin, KY hastalarının ölüm korkusu nedeniyle psikolojik sağlığının olumsuz etkilendiği belirtilmiştir (Alkouri ve ark., 2022; Amin ve ark., 2022; Pole, Andri, & Padila, 2021; Pouwels ve ark., 2021; Tülüce ve Serin, 2022). Bu çalışma da, COVID-19 pandemisinde KY hastalarının COVID-19 korku ve anksiyete düzeylerini incelemek amacıyla planlanmıştır. Bu çalışmanın, pandemi döneminde KY hastalarında, bakımın planlanmasında ve yürütülmesinde ele alınması gereken psikolojik sağlık sorunlarının incelenmesine ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Pandemi sürecinde KY' li hastaların COVID-19 ile ilişkili korku düzeyi nedir?
- Pandemi sürecinde KY' li hastaların COVID-19 ile ilişkili anksiyete düzeyi nedir?
- Pandemi sürecinde KY' li hastaların COVID-19 ile ilişkili korku düzeyi, sosyodemografik ve hastalık özellikleri ile ilişkili midir?
- Pandemi sürecinde KY' li hastaların COVID-19 ile ilişkili anksiyete düzeyi, sosyodemografik ve hastalık özellikleri ile ilişkili midir?
- Pandemi sürecinde KY' li hastaların COVID-19 ile ilişkili korku ve anksiyete düzeyi arasında ilişki var mıdır?

Materyal ve Yöntem

Çalışma tanımlayıcı ve ilişki arayıcı tiptedir. Çalışmanın evrenini, Haziran-Ağustos 2021 tarihleri arasında, İstanbul ilinde bulunan bir kamu hastanesinin kardiyoloji ve koroner yoğun bakım ünitelerinde KY tanısı ile yatarak tedavi gören hastalar oluşturmuştur. Araştırmada örneklem büyüklüğü, kalp hastalarında anksiyete düzeyinin değerlendirildiği Erşan ve ark. (2013)'nin çalışmasında anksiyete puan ortalaması ile cinsiyet arasında yapılan t testi değeri (6,02) baz alınarak, 0,05 hata oranı ile %95 güven aralığında ve 0.95 evreni temsil gücü ile 166 olarak hesaplanmıştır. Belirlenen örneklem sayısına göre, araştırmanın yapıldığı tarihler arasında ilgili kliniklerde tedavi gören ve çalışmaya

dahil edilme kriterlerine uyan hastalar rastgele örnekleme yöntemi ile çalışmaya alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmadan ayrılmak isteme ya da veri formlarının yetersiz doldurulması gibi nedenlerle kayıp verilerin olabileceği göz önüne alınarak çalışma, belirlenen örneklem hesabına göre 251 hasta ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dahil edilme kriterleri; kardiyoloji servisi ve koroner yoğun bakım ünitelerinde yatmakta olup KY tanısı almış olma, 18 yaş ve üzerinde olma, bilinci açık olma, sözel iletişim probleminin olmaması, çalışmaya katılmaya gönüllü olma olarak belirlenmiştir. Bilinci açık olmayan ve çalışmaya katılmayı kabul etmeyen 38 hasta, çalışma dışı bırakılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veriler hasta bilgi formu, COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu ile elde edilmiştir. Hasta bilgi formunda, hastanın sosyodemografik ve hastalık özellikleri ile birlikte COVID-19 pandemisi döneminde karşılaştığı sağlık durumları hakkında soruların yer aldığı 12 soru bulunmaktadır.

COVID-19 Korkusu Ölçeği, bireylerin COVID-19 kaynaklı korku düzeylerinin ölçülmesi için Ahorsu ve ark. (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Ladikli ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek faktörlü yapıdadır ve beşli Likert tipinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 5 = Kesinlikle katılıyorum) olup yedi maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters yönlü madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 7 ile 35 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, COVID-19 ilişkili korkunun yüksek olduğunu göstermektedir (Ladikli ve ark., 2020). Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri Ladikli ve ark. (2020)'nin çalışmasında 0,86 olarak bulunmuş olup, bu çalışmada 0,88 olarak tespit edilmiştir.

Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu, Lee tarafından 2020 yılında tasarlanmış olup, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Biçer ve ark. (2020) tarafından yapılmıştır. COVID-19 kriziyle ilişkili anksiyete vakalarını tanımlayarak kısa bir ruh sağlığı taraması yapmak amacıyla tasarlanan ölçek, beşli Likert tipinde (0=hiçbir zaman, 1= Nadir, bir veya iki günden az, 2= Birkaç gün, 3= 7 günden fazla ve 4= Son iki haftada neredeyse her gün) olup beş maddeden oluşmaktadır. Ölçekten 0-20 arasında puan alınmaktadır. Ölçeğin toplam puanının 9 veya üzerinde olması COVID-19 ile ilişkili işlevsiz anksiyeteyi göstermektedir (Biçer ve ark., 2020). Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri Biçer ve ark. (2020)'nin çalışmasında 0,83 olarak bulunmuş olup, bu çalışmada 0,84 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analizi SPSS 25,0 istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Tanımlayıcı bulgular frekans, yüzdeler dağılım, minimum/maximum değerler, aritmetik ortalama, standart sapma ve medyan değerleri ile ifade edilmiştir. Verilerin normal dağılımı Shapiro Wilk testi, Kolmogorov Smirnov testi ve dağılım grafikleri ile sınanmıştır. COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanının Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk testlerine göre normal dağılım göstermediği

belirlenmiştir. Verilerin normal dağılıma uygun olmaması sebebiyle sürekli verilerin iki grup arasındaki karşılaştırmasında Mann Whitney U testi; ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında Kruskal-wallis testi kullanılmıştır. Sürekli verilerin arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yapılabilmesi için bir üniversitenin Etik Kurulu'ndan (20292139-050.01.04 sayılı, 26.03.2021 tarihli) ve araştırmanın yapıldığı kurumdan (25.05.2021 tarihli uygunluk yazısı) yazılı izin alınmıştır. Örneklem kapsamına alınan her bir hastaya araştırma öncesinde araştırmanın amacına yönelik açıklama yapıldıktan sonra bilgilendirilmiş onam formu ile yazılı izin alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Hastaların yaş ortalaması $62,78\pm 8,48$ bulunmuştur. Katılımcıların %59'u erkek, %36,3'ü ilköğretim mezunu, %91,6'sı evli ve %39,8'i emeklidir. Katılımcıların %92,8'inin sosyal güvencesi bulunmakta olup %50,6'sı eşi ile birlikte yaşamakta ve %39,8'i sigara kullanmaktadır. Katılımcıların %46,6'sının gelir düzeyi asgari ücret seviyesindedir.

Hastaların hastalık süresi ortalaması $5,32\pm 4,21$ yıldır. Katılımcılardan %54,6'sı COVID-19 sebebi ile akraba, arkadaş veya herhangi bir yakını kaybettiğini belirtmiş olup, %91,6'sı en az bir doz COVID-19 aşısı yaptırdığını ifade etmiştir.

Hastaların COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanının $25,10\pm 5,46$ olduğu, Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanının ise $6,37\pm 3,76$ olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 1).

Çalışmada hastaların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, sosyal güvence varlığı, birlikte yaşadığı kişi ve sigara kullanma durumu gibi özellikleri ile COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna rağmen COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanının katılımcıların mesleklerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Yapılan çoklu karşılaştırma test bulguları incelendiğinde COVID-19 Korkusu ölçeğinde işçi grubunun ortalamasının memur, emekli, çalışmayan ve serbest meslek gruplarının toplam puanının daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanının katılımcıların gelir düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Yapılan çoklu karşılaştırma test bulguları incelendiğinde maddi geliri asgari ücretten düşük olanların COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanının mdii geliri asgari ücret ve asgari ücretin iki katı olanların toplam puanından daha düşük olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çalışmada, hastaların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, sosyal güvence varlığı, birlikte yaşadığı kişi, sigara kullanma durumu ve gelir düzeyi gibi özellikleri ile Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna rağmen Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanının katılımcıların sosyal güvence varlığına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sosyal güvencesi olmayan katılımcıların anksiyete düzeyi daha yüksek bulunmuştur (Çizelge 2).

Çalışmada Koronavirüs Anksiyete Ölçeği ile KY süresi arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde ($r=0,140$, $p<0,05$) ilişki bulunduğu ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu bulguya göre katılımcıların KY süresi arttıkça Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanı da artmaktadır (Çizelge 3).

Araştırmaya katılanların COVID-19 sebebi ile kayıp yaşama durumuna göre COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanı arasında

istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$). Bununla birlikte, COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanının katılımcıların COVID-19 aşısı olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$). Buna göre, COVID-19 aşısı olan hastaların COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği toplam puanının daha yüksek olduğu görülmüştür (Çizelge 3).

Çizelge 1. COVID-19 korkusu ölçeği ile koronavirüs anksiyete ölçeği toplam puanının dağılımı

Table 1. Distribution of COVID-19 fear scale and coronavirus anxiety scale total score

Ölçekler	Ortalama	Standart Sapma	Medyan	Minimum	Maksimum
COVID-19 Korkusu Ölçeği	25,10	5,46	26	7	35
Koronavirüs Anksiyete Ölçeği	6,37	3,76	6	0	18

Çizelge 2. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin COVID-19 korkusu ölçeği ve koronavirüs anksiyete ölçeği toplam puanına göre karşılaştırılması (n=251)

Table 2. Comparison of the socio-demographical characteristics of the participants according to the total scores of the COVID-19 fear scale and the coronavirus anxiety scale

Özellikler	COVID-19 Korkusu Ölçeği		Koronavirüs Anksiyete Ölçeği		
	n	%	Ort±SS	Ort±SS	
Yaş	<65	142	56,6	25,16±5,29	6,61±3,73
	65 yaş ve üzeri	109	43,4	25,02±5,70	6,06±3,80
Test; p			Z=0,017; 0,987	Z=-1,066; 0,286	
Cinsiyet	Kadın	103	41	25,70±4,88	6,29±3,44
	Erkek	148	59	24,68±5,81	6,43±3,99
Test; p			Z=-0,947; 0,344	Z=-0,253; 0,800	
Eğitim Durumu	İlkokul	91	36,3	25,64±5,33	6,48±4,04
	Ortaokul	70	27,9	25,15±5,13	6,25±2,99
	Lise	68	27,1	24,11±6,10	5,97±4,10
	Üniversite ve üzeri	22	8,8	25,77±4,82	7,54±3,71
Test, p			KW=3,083; 0,379	KW=4,251; 0,236	
Medeni Durum	Evli	230	91,6	25,11±5,44	6,37±3,83
	Bekar	21	8,4	25,00±5,84	6,33±3,03
Test, p			Z=-0,172; 0,864	Z=-0,298; 0,766	
Sosyal Güvence	Evet	233	92,8	25,07±5,50	6,22±3,72
	Hayır	18	7,2	25,50±5,11	8,33±3,86
Test, p			Z=-0,432; 0,666	Z=-2,341; 0,019*	
Meslek	Memur ¹	33	13,1	25,63±4,58	6,63±3,83
	İşçi ²	24	9,6	21,50±5,74	4,79±3,21
	Emekli ³	100	39,8	25,09±5,65	6,86±4,05
	Çalışmıyor ⁴	72	28,7	25,56±5,39	6,13±3,48
	Serbest meslek ⁵	22	8,8	26,81±4,39	6,27±3,57
Test, p			KW=12,007; 0,017*	KW=4,956; 0,292	
Anlamlı farklılık			2-1, 2-3, 2-4, 2-5	-	
Birlikte Yaşanılan Kişi	Tek Başına	20	8	25,40±6,15	6,05±3,33
	Eşi ile	127	50,6	25,36±5,39	6,07±3,61
	Eşi ve çocuklarla	103	41	24,73±5,47	6,83±4,03
	Bakıcı ile	1	0,4	25,00±0,00	4,00±0,00
Test, p			Z=0,967; 0,809	Z=2,892; 0,409	
Sigara Kullanımı	Evet	100	39,8	24,35±5,79	6,21±3,60
	Hayır	151	60,2	25,60±5,19	6,48±3,88
Test, p			Z=-1,575; 0,115	Z=-0,234; 0,815	
Gelir Düzeyi	Asgari ücretten düşük ¹	12	4,8	20,50±5,71	5,00±3,24
	Asgari ücret ²	117	46,6	25,24±5,44	6,69±3,92
	Asgari ücretin 2 katı ³	111	44,2	25,63±5,11	6,20±3,63
	Asgari ücretin 3 katı veya fazlası ⁴	11	4,4	23,36±6,93	6,18±3,97
Test, p			KW=9,722; 0,021*	KW=2,799; 0,424	
Anlamlı Farklılık			1-2, 1-3	-	

Z: Mann Whitney U testi; KW: Kruskal-Wallis testi; * $p<0,05$; ** $p<0,01$

Çizelge 3. Katılımcıların Hastalık Süresi ve COVID-19 Enfeksiyonuna İlişkin Özelliklerinin COVID-19 Korkusu Ölçeği ve Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Toplam Puanı ile Karşılaştırılması

Table 3. Comparison of Participants' Disease Duration and Characteristics of COVID-19 infection with the total score of the covid-19 fear scale and the coronavirus anxiety scale

Özellikler	COVID-19 Korkusu Ölçeği		Koronavirüs Anksiyete Ölçeği	
		Ort±SS		Ort±SS
Hastalık süresi				
Test, p		r=-0,012; 0,55		r=-0,140; 0,027*
COVID-19 nedeni ile kayıp yaşama durumu	Evet	25,58±4,93		6,75±3,65
	Hayır	24,53±6,01		5,91±3,87
Test, p		Z=-1,304; 0,192		Z=-1,608; 0,108
COVID-19 aşısı olma durumu	Evet	25,80±4,95		6,58±3,72
	Hayır	17,47±5,10		4,04±3,59
Test, p		Z=-5,832; 0,000**		Z=-2,919; 0,004**

r: Spearman korelasyon analizi; Z: Mann Whitney U testi; *p<0,05; **p<0,01

Çalışmada, COVID-19 Korkusu ölçeği ile Koronavirüs Anksiyete ölçeği arasında pozitif yönde zayıf düzeyde (r=0,419) ilişki bulunduğu ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0,01). Bu bulguya göre COVID-19 Korkusu Ölçeği toplam puanı arttıkça Koronavirüs Anksiyete ölçeği toplam puanı da artmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. COVID-19 korkusu ölçeği ile koronavirüs anksiyete ölçeği puan ortalamalarının korelasyonu

Table 4. Correlation of COVID-19 fear scale and coronavirus anxiety scale mean scores

		Koronavirüs Anksiyete Ölçeği	
COVID19 Korkusu Ölçeği	r	0,419	
	p	0,000**	

r: Spearman korelasyon analizi; *p<0,01

COVID-19 pandemisi, insanların fiziksel sağlığı ve yaşamları için ciddi tehditlere neden olmasının yanında, panik bozukluk, anksiyete bozukluğu, keder, kayıp ve depresyon gibi çok çeşitli psikolojik sorunların oluşumuna da yol açmıştır (Yanarates, 2020). Bu çalışmada, KY hastalarının COVID-19'a ilişkin korku düzeylerinin orta düzeyde (25,10±5,46) olduğu tespit edilmiştir. KY olan hastalarla yapılan bir çalışmada da, hastaların %50,7'sinde COVID-19 korkusu saptanmıştır (Alkouri ve ark., 2022). Fibromiyalji hastalarında COVID-19 korku ve kaygı düzeylerinin sağlıklı bireylere göre daha yüksek olduğu, COVID-19 korku ve kaygısının semptom şiddeti, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Cankurtaran ve ark., 2021). Multiple Skleroz hastalarında COVID-19 korkusu ölçeği puanı; depresyon veya anksiyetesi olan hastalarda 18,16±5,71, depresyon veya anksiyetesi olmayan hastalarda ise 16,73±5,93 bulunmuştur (Ramezani ve ark., 2021). Kronik hastalığı olan bireylerle yapılan bir çalışmada da, katılımcıların COVID-19 Korkusu Ölçeği puan ortalamasının 11,86±2,33 olduğu bulunmuştur (Aydın Yıldırım ve Gebeşoğlu, 2022). Doğu Hindistan'da üçüncü basamak hastanenin COVID-19 tarama merkezini ziyaret eden bireylerle yapılan bir çalışmada, COVID-19 Korkusu ölçeği puanı 17,87±4,48 bulunmuş ve yüksek düzeyde COVID-19 ile ilgili kaygı ve korkuya sahip kişilerin, psikiyatrik bozukluklar geliştirme

riski altında olduğu sonucuna varılmıştır (Sahu ve ark., 2021). Bu çalışmada elde edilen bulgu, literatür ile paralellik göstermektedir. Verilerin toplandığı zaman aralığında, pandemi sürecinin belirsizliği, sürecin hala devam ediyor olması, KY'nin de ciddi bir hastalık oluşturması, katılımcıların COVID-19'a ilişkin korku düzeylerini artırmış olabilir.

Çalışmada, katılımcıların COVID-19'a ilişkin anksiyete düzeylerinin düşük olduğu (6,37±3,76) tespit edilmiştir. Derice ve Serin'in (2022) kalp hastaları ile yaptıkları çalışmada da düşük düzeyde COVID-19 anksiyetesi belirlenmiştir. KY olan hastalarla yapılan bir çalışmada ise, hastaların %36,3'ünde COVID-19'a ilişkin anksiyete geliştiği belirlenmiştir (Alkouri ve ark., 2022). Kardiyovasküler hastalığı olan bireylerle yapılan başka bir çalışmada, katılımcıların %36,5'inde hafif anksiyete ve %44,6'sında orta düzeyde anksiyete tespit edilmiştir (Pole ve ark., 2021). Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre, COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı ilk dönemlerde yapılan çalışmalara göre katılımcıların anksiyete düzeyinin azaldığı söylenebilir. Önceki yapılan çalışmalarda, pandeminin başladığı ilk dönemlerde bilinmezliklerin daha fazla olması, aşılama sürecinin başlamaması, karantina sürelerinin uzun olması, ölüm oranlarının fazla olması gibi nedenlerle, COVID-19 anksiyete düzeyi yüksek düzeyde yaşanmış olabilir.

Çalışmada kadın ve erkek hastaların COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgudan farklı olarak, Bakioglu ve ark. (2021) sağlıklı bireylerle yaptığı çalışmasında, kadınların erkeklere göre COVID-19 korkusu düzeylerini daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kronik hastalığı olan bireylerle yapılan başka bir çalışmada da kadın hastaların önemli ölçüde anksiyete, depresyon ve uykusuzluk belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir (Wańkiewicz ve ark., 2021). Kadınların daha duygusal olması, pandemi ile başa çıkmada karantina dönemlerinde ev içerisinde sorumluluklarının daha fazla olması gibi nedenlerle anksiyete düzeylerinin yüksek olabileceği düşünülse de, bu çalışmada COVID-19 ile ilişkili anksiyete düzeyinde cinsiyet açısından fark bulunmamıştır. Bu durum, kadın ve erkek hastalarda, COVID-19'dan ziyade başka sağlık sorunlarının ön plana geçmesinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların yaşı ile COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Çalışma bulgusu, literatürdeki bazı çalışmalarla benzerlik göstermektedir. COVID-19'un Umman'daki farklı sağlık kurumlarında çalışan doktorların ruh sağlığı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile yapılan bir çalışmada yaş ve anksiyete arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Badahdah ve ark., 2020). Bakioglu ve ark. (2021) araştırmasında da, yaş değişkeni ile COVID-19 korkusu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu çalışma bulgularına rağmen, KY hastaları ile yapılan bir çalışmada, artan yaş ile COVID-19 korkusu arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Alkouri ve ark., 2022). Gencer (2020) yaptığı çalışmada da, yaş ortalaması en genç olan grubun COVID-19 korkusunu en fazla yaşayan grup olduğu gösterilmiştir. Benzer şekilde Kong ve ark. (2020) çalışmasında da, 50 yaş üzeri bireylerin COVID-19 anksiyete ve depresyon puanlarını daha yüksek bulunmuştur. Çalışmamızda, COVID-19 korku ve anksiyetesinin 65 yaş altı ve üzeri katılımcılarda benzer olması düşündürücüdür. Bu durum, araştırma verilerinin toplandığı dönemde COVID-19'a yönelik aşılama, karantina gibi başa çıkma uygulamalarının yaygınlaşmasından kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların eğitim düzeyleri ile COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmaya benzer şekilde Bakioglu ve ark. (2021) yaptığı çalışmada da eğitim durumu değişkeni ile COVID-19 korkusu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Kronik hastalığı olan bireylerle yapılan bir çalışmada da, katılımcıların eğitim düzeyi ile COVID-19 Korkusu Ölçeği puan ortalaması arasında farklılık bulunmamıştır (Aydın Yıldırım ve Gebeşoğlu, 2022). Bu çalışmalara rağmen, COVID-19 ile ilgili ABD'de yürütülen bir çalışmada, yüksek eğitim seviyelerine sahip bireylerin koronavirus anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Lee ve ark., 2020). Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin pandemi sürecinin etkileri ve bu süreçte yapılması gerekenlere yönelik farkındalık düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir (Bozdağ, 2020). Bu çalışmada, eğitim düzeyi ile COVID-19 korku ve anksiyete düzeyinin farklılık göstermemesi, çalışmaya dahil edilen ilkökul mezunu hasta oranının (%36,3), üniversite mezunu hasta oranından (%8,8) fazla olmasından kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların medeni durumu ile COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Yapılan benzer çalışmalarda da, medeni durum değişkeni ile COVID-19 salgını sürecinde yaşanan stres, anksiyete, korku gibi durumlarla ilişki bulunmamıştır (Badahdah ve ark., 2020; Kong ve ark., 2020; Kurt ve ark., 2020; Tönbül, 2020; Wang ve ark., 2020; Aydın ve ark., 2021). Medeni durum, hastalık halinde sosyal desteğin sağlanması açısından bireylere olumlu katkı sunabilir. Evli olmak, aile bireyelerine ait sorumluluk hissini artırabilir. Bu çalışmada, bekar olan hasta oranının çok düşük olmasına rağmen (%8,4), evli ve bekar katılımcılar arasında COVID-19 korkusu ve anksiyetesinin benzer olması düşündürücüdür. Bu durum,

çalışmaya dahil edilen kadın ve erkek oranındaki farklılıktan kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların COVID-19'a ilişkin anksiyete düzeylerinin sosyal güvencesi olmayanlarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın aksine, COVID-19 tanılı bireylerin anksiyete ve depresyon düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışma da sosyal güvence durumu ile anksiyete düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Yiğitoğlu ve ark., 2021). Literatürde sosyal güvence ile COVID-19'a ilişkin anksiyete düzeyinin irdelendiği çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmada elde edilen bulgu, sosyal güvencesi olmayan hastaların sağlık hizmetlerine erişimlerinin daha zor olması ve sağlık harcamalarının artması endişesinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada işçi grubunun COVID-19 Korkusu ölçeği ortalamasının memur, emekli, çalışmayan ve serbest meslek gruplarının ortalamasından daha düşük olduğu görülmüştür. Türk toplumunda COVID-19 pandemisinin neden olduğu korku düzeyini belirlemek ve yaşam kalitesine etkilerini değerlendirmek amacıyla yapılan bir çalışmada esnaf, işçi, ilkökul mezunu olanların COVID-19 korku puanlarının, ev hanımlarından ve memurlardan önemli ölçüde daha düşük olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada bu durumun, bireylerin COVID-19 pandemisinin ciddiyetinin yeterince farkında olmadığından kaynaklanabileceği belirtilmiştir (Demirbas ve Kutlu, 2021). Literatürle benzerlik gösteren bu çalışmada elde edilen bulgu, işçi grubunun diğer gruplara göre yaş ortalamasının düşük olması ve çalışma ortamları sebebi ile hayatın içinde olmaları gerekliliğinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların sigara kullanım durumları ile COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. COVID-19 pandemisi sürecinde çalışan hemşirelerle yapılan bir çalışmada, sigara kullanım durumu ile anksiyete düzeyi arasında ilişki saptanmamıştır (Bayülgen ve ark., 2021). Sigara içiciliği, COVID-19 için önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir (Günay ve ark., 2021). Bu çalışmada, sigara içen ve içmeyen hastalar arasında COVID-19 korku ve anksiyetesinin farklılık göstermemesi, özellikle sigara içen bireylerin sigaranın COVID-19 için risk faktörü olduğunu bilmemesinden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada COVID-19'a ilişkin korku düzeyinin asgari ücretten düşük gelir düzeyine sahip katılımcılarda daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın aksine yapılan bir çalışmada, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin, yüksek sosyoekonomik düzeye sahip bireylere göre önemli ölçüde daha yüksek COVID-19 korkusu yaşadığı belirlenmiştir (Haktanir ve ark., 2022). Bitan'ın (2020) çalışmasında da, düşük gelir düzeyine sahip bireyler arasında daha yüksek korku gözlemlenmiştir. Literatür ile uyumlu olmayan çalışma bulgusu, gelir durumu asgari ücretten az olan hasta oranının düşüklüğünden kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada katılımcıların KY süresi arttıkça COVID-19'a ilişkin anksiyete düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Buna rağmen yapılan başka çalışmada, diyabet hastalarında hastalık süresi ile COVID-19 anksiyetesi arasında ilişki

bulunmamıştır (Cetindag Ciltas ve Taskin Yılmaz, 2022). Kronik hastalığı olan bireylerle yapılan başka bir çalışmada da, katılımcıların hastalık süresi ile COVID-19 Korkusu Ölçeği puan ortalaması arasında farklılık tespit edilmemiştir (Aydın Yıldırım ve Gebeşoğlu, 2022). Hastalık süresi arttıkça, hastalığa bağlı semptomlarda da ağırlaşma görülebilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgu, hastalık süresi ile birlikte hastalık evresi de ilerleyen hastalarda, semptomlara bağlı rahatsızlığın artmasından kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada COVID-19 nedeniyle yakınlarını kaybeden hastaların COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeyleri yüksek olmasına rağmen, aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmemiştir. Bitan ve ark. (2020)'nin yaptıkları çalışmada yakınları COVID-19'a yakalanan ve COVID-19'a bağlı geçirdiği hastalıktan dolayı vefat eden aile üyesine sahip olan bireylerde yakınının kaybının ardından kişisel riskin de ön planda hissedilmesiyle COVID-19'a karşı duyulan korkunun anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Cao ve ark. (2020) çalışmasında, COVID-19 nedeniyle yakın çevresinde kayıp yaşayanların korku düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada elde edilen bulgu, literatür ile uyumlu değildir. Araştırmaya dahil edilen hastaların yaklaşık yarısının (%54,6) COVID-19 nedeniyle yakınlarını kaybettiği görülmektedir. Buna rağmen COVID-19 nedeniyle yakınlarını kaybeden ve kayıp yaşamayan hastalar arasında korku ve anksiyete düzeyi arasında farklılık olmaması, COVID-19 pandemisi nedeniyle hastalık ve ölüm oranlarının sürekli medya aracılığı ile duyurulmasından ve buna bağlı zaman içerisinde pandeminin etkilerinin sıradan algılanmasından kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada COVID-19 aşısı olan katılımcıların COVID-19'a ilişkin korku ve anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Salali ve Uysal (2020)'in çalışmasında, COVID-19'la ilgili anksiyete duyanlarda aşı yaptırma düşüncesinin daha sık olduğu belirtilmiştir. Literatürle benzerlik gösteren bu çalışmada COVID-19 aşısı olan katılımcıların COVID-19 korku ve anksiyete düzeyleri puan ortalamasının yüksek olması beklenen bir durumdur. COVID-19 pandemisinin yarattığı psikolojik ve sosyolojik travma, hastalığı ve ölümü yakından hissetme, bilinmeyen bir durumla karşılaşma katılımcıları aşıya yönlendirmiş olabilir.

Çalışmada KY tanılı bireylerde COVID-19 korkusu arttıkça anksiyete düzeyinin de arttığı belirlenmiştir. Bitan ve ark. (2020)'nin yaptıkları çalışmada, COVID-19 korkusunun anksiyete, depresyon ve stres ile ilişkili olduğunu bulunmuştur. Benzer bir araştırmada, COVID-19 korkusunun anksiyete, depresyon ve stres ile ilişkili olduğunu sonucuna varılmıştır (Satici ve ark., 2020). COVID-19 pandemi korkusu, yaşamı tehdit eden bir duruma normal bir yanıt olarak kabul edilerek bazı durumlarda riskli davranışlarda bulunmayı en aza indirebilir ve COVID-19 enfeksiyonun bulaşmasının önlenmesine neden olabilir. Ya da tam aksine hastaların korku düzeyinin artmasıyla anksiyete düzeyinin de artması, tükenmişlik, tedaviyi reddetme gibi yaygın ruhsal bozuklukların gelişmesine yol açabilir.

Sonuç

Bu araştırmada, KY hastalarının COVID-19 ile ilişkili korku düzeyinin orta ve anksiyete düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Hastaların COVID-19 ile ilişkili korku ve anksiyete düzeyinin, cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, birlikte yaşadığı kişiler, sigara kullanımı, COVID-19 nedeniyle yakınlarında kayıp yaşama durumu gibi değişkenler ile ilişkili olmadığı, bununla birlikte, sosyal güvencenin ve hastalık süresinin COVID-19 anksiyetesi ile ilişkili olduğu; mesleğin ve gelir durumunun COVID-19 korkusu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hastaların COVID-19 ile ilişkili korku düzeyi arttıkça anksiyete düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda; sağlık çalışanlarının COVID-19 korkusuna yönelik KY hastalarını bilgilendirmesi, gerekli durumlarda danışmanlık yapması, etkin baş etme yöntemlerinin geliştirilmesi, hastalara baş etme yöntemlerinin öğretilmesi, riskli hastaların belirlenerek psikolojik destek sağlanması, ücretsiz sağlık hizmetlerine erişimlerinin desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca KY olan bireylerin COVID-19 anksiyete ve COVID-19 korku düzeylerini belirlediğimiz çalışmanın daha geniş bir örneklem grubunda farklı kronik hastalıklar üzerinde de çalışılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The Fear of COVID-19 Scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(3), 1537–1545.
- Akbıyık, A., Koçak, G., & Oksel, E. (2016). Kronik kalp yetmezliği olan hastalarda öz-bakım davranışlarının incelenmesi. *Izmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-8.
- Alkouri, O., Khader, Y., Hweidi, I. M., Gharaibeh, M. K., Jarrah, M., Hamdan, K. M., Al Marzouqi, A., & Khamaiseh, K. (2022). COVID-19 fear and anxiety among patients with chronic heart failure: A cross sectional study. *Journal of Clinical Medicine*, 11(21), 6586.
- Amin, M. A., Ahmed, M., Nahin, S., & Kakoly, N. S. Assessment of depression and anxiety among admitted people with heart disease conditions: A cross-sectional hospital-based study in a Bangladeshi population during the COVID-19. *Front Psychiatry*, 13, 895224.
- Aslan, R. (2020). Kovid-19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 8(88), 47-53.
- Asmundson, G., & Taylor, S. (2020). How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. *Journal of Anxiety Disorders*, 71, 102211.
- Aydın, O. A., Orhan, S., Gümüş, M., Necibe, K. A., & Mahanoğlu, E. (2021). COVID-19'un nedenleri algısı ile Covid-19 korkusu arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 9-25.
- Aydın Yıldırım, T. & Gebeşoğlu, N. (2022). Kronik hastalığı olan bireylerde Covid 19 Korkusu ve sağlık hizmetlerini kullanma durumlarının değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (16), 98-113.
- Badahdah, A. M., Khamis, F., & Al Mahyijari, N. (2020). The psychological well-being of physicians during COVID-19 outbreak in Oman. *Psychiatry Research*, 289, 113053.
- Bakioglu, F., Korkmaz, O., & Ercan, H. (2021). Fear of COVID-19 and positivity: Mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 19(6), 2369-2382.

- Bayülgen, M. Y., Bayülgen, A., Yeşil, F. H., & Türksever, H. A. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde çalışan hemşirelerin anksiyete ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi, 3(1), 1-6.
- Beck, A. T. (2015). Anksiyete bozuklukları ve fobiler. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences, 25(Special Issue on COVID 19), 216-225.
- Bitan, D. T., Grossman-Giron, A., Bloch, Y., Mayer, Y., Shiffman, N., & Mendlovic, S. (2020). Fear of COVID-19 scale: Psychometric characteristics, reliability and validity in the Israeli population. Psychiatry Research, 289, 113100.
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi sürecinde psikolojik sağlık. Turkish Studies, 15(6), 247-257.
- Cankurtaran, D., Tezel, N., Ercan, B., Yıldız, S. Y., & Akyuz, E. U. (2021). The effects of COVID-19 fear and anxiety on symptom severity, sleep quality, and mood in patients with fibromyalgia: a pilot study. Advances in Rheumatology, 61.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. Psychiatry Research, 287, 112934.
- Cetindag Ciltas, A., & Taskin Yilmaz, F. (2022). Prevalence of COVID-19 infection in type 2 diabetes patients and their anxiety levels. Progress in Health Sciences, 12(1), 66-74.
- Çifçi, F., & Demir, A. (2020). Covid-19 pandemisinde Türk profesyonel futbolcuların Covid-19 korkusu ve kaygı düzeylerinin incelenmesi. Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi, 2(özel sayı), 26-38.
- Demir, M., Özbek, M., & Şimşek, H. (2021). COVID-19 ve kardiyovasküler hastalıklar. Dicle Tıp Dergisi, 48(özel sayı), 85-92.
- Demirbas, N., & Kutlu, R. (2021). Effects of COVID-19 fear on society's quality of life. International Journal of Mental Health and Addiction, 1-10.
- Dikmen, A., Kına, H., Özkan, S., & İlhan, M. (2020). COVID-19 epidemiyolojisi: Pandemi den ne öğrendik. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 4(Özel Sayı), 29-36.
- Ekmekçi, C., & Özdoğan, Ö. (2020). COVID-19 enfeksiyonu ve kardiyovasküler hastalıklar. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30(Ek sayı), 94-100.
- Erşan, E. E., Kelleci, M., Baysal, B. (2013). An overview on psychosocial adaptation, depression, anxiety and stress levels in patients with heart disease. 16(4), 214-224.
- Eryılmaz, U., & Akgüllü, Ç. (2014). Kalp yetersizliği. Smyrna Tıp Dergisi, 3(Özel Sayı): 51-57.
- Gencer, N. (2020). Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum örneği. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, 4, 1153-1173.
- Günay, S., Ünsal, E., Argüder, E., Kilic, H., Er, M., Ergüden, H., Hezer, H., Parlak, E., Hanoğlu, Z., Akpınar, E., Aykan, F., Metan, E., Dalkran, A., Kocaman, Y., Karalezli, A. (2021). Tütün bağımlılığının COVID-19 ağırlığı üzerine etkisi. İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi, 35, 22-31.
- Haktanir, A., Seki, T., & Dilmaç, B. (2022). Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 scale. Death Studies, 46(3), 719-727.
- Hatun, O., Dicle, A. N., & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. Turkish Studies, 15(4), 531-554.
- Kayyal, M. H., & Widen, S. C. (2015). What made sahar scared?: Imaginary and realistic causes in Palestinian and American children's concept for fear. Journal of Cognition and Culture, 15(1), 32-44.
- Kong, X., Zheng, K., Tang, M., Kong, F., Zhou, J., Diao, L., & Dong, Y. (2020). Prevalence and factors associated with depression and anxiety of hospitalized patients with COVID-19. MedRxiv, 20043075.
- Kurt, O., Deveci, S., & Oguzoncu, A. (2020). Levels of anxiety and depression related to COVID-19 among physicians: An online cross-sectional study from Turkey. Ann Clin Anal Med, 11(3), 88-93.
- Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F., Akkuzu, H., Karaman, G., & Türkkan, Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması. International Journal of Social Science, 3(2), 71-80.
- Lee, D. H., Kim, J. Y., & Kang, H. S. (2016). The emotional distress and fear of contagion related to Middle East Respiratory Syndrome (MERS) on general public in Korea. Korean Journal of Psychology: General, 35(2), 355-383.
- McMurray, J. (2010). Systolic heart failure. The New England Journal of Medicine, 362(3), 228-238.
- Pole, J. S., Andri, J., & Padila, P. (2021). Cardiovascular patient's anxiety in the time of the COVID-19 pandemic. JOSING: Journal of Nursing and Health, 2(1), 15-21.
- Pouwels, B. D. C., Simons, S. O., Theunissen, M., Peters, M. L., Schoenmaekers, J. J., Bekkers, S. C., & van den Beuken-van Everdingen, M. H. J. (2021). Healthcare use during COVID-19 and the effect on psychological distress in patients with chronic cardiopulmonary disorders in the Netherlands: a cross-sectional study. BMJ Open, 11(6):e046883.
- Ramezani, N., Ashtari, F., Bastami, E. A., Ghaderi, K., Hosseini, S. M., Naeini, M. K., & Adibi, I. (2021). Fear and anxiety in patients with multiple sclerosis during COVID-19 pandemic; report of an Iranian population. Multiple Sclerosis and Related Disorders, 50, 102798.
- Sahu, D. P., Pradhan, S. K., Sahoo, D. P., Patra, S., Singh, A. K., & Patro, B. K. (2021). Fear and anxiety among COVID-19 screening clinic beneficiaries of a tertiary care hospital of Eastern India. Asian Journal of Psychiatry, 57, 102543.
- Salali, G. D., & Uysal, M. S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. Psychological Medicine, 1-3.
- Sandalcı, B., Uyaroğlu, O., & Güven, G. S. (2020). COVID-19'da kronik hastalıkların rolü, önemi ve öneriler. Flora, 25, 5.
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M., & Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. International Journal of Mental Health and Addiction, 19(6), 1980-1988.
- Tönbül, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Humanistic Perspective, 2(2), 159-174.
- Tülüce, D., & Serin, E. K. (2022). The death anxiety experienced by cardiac patients in the Covid-19 pandemic and its affecting factors. OMEGA- Journal of Death and Dying, 302228221093461
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(5), 1729.
- Wańkiewicz, P., Szylińska, A., & Rotter, I. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on psychological health and insomnia among people with chronic diseases. Journal of Clinical Medicine, 10(6), 1206.
- Yanarates, E. (2020). An overall evaluation of the COVID-19 pandemic. Social Scientific Centered Issues, 2(1), 24-33.
- Yiğitoğlu, E. T., Karadede, H., Karadede, Ö., Karaali, R., & Aydın, E. (2021). COVID-19 tanılı bireylerin anksiyete ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 25(2), 51-59.